

УДК: 376-056

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВЕРБАЛЬНОЇ УЯВИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ

Базима Н.В.
Пісоцька І.І.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В статті представлено дослідження особливостей розвитку вербальної уяви у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня у порівнянні з розвитком вербальної уяви у дітей старшого дошкільного віку без мовленнєвих порушень.

В статті представлено исследование особенностей развития вербального воображения у детей старшего дошкольного возраста с ОНР ІІІ уровня по сравнению с развитием вербального воображения у детей старшего дошкольного возраста без речевых нарушений.

The investigation of the peculiarities preschool children's with ІІІ level of general speech deficiency verbal imagination in comparison with the development of preschool children's without speech disorders verbal imagination are presented in the article.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, діти старшого дошкільного віку, уява, вербальна уява, завдання.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, дети старшего дошкольного возраста, воображение, вербальная воображение, задания.

Key words: general general speech deficiency, children of preschool age, imagination, verbal imagination, tasks.

На сьогоднішній день уява визначається як психічний процес, що полягає у створенні нових образів на основі уявлень, набутих з попереднього досвіду [7].

У працях, присвячених дослідженню розвитку уяви у дітей, підкреслюється тісний зв'язок уяви і мовлення. Зокрема, Л.С.Виготський писав: «Спостереження за розвитком уяви виявило залежність цієї функції від розвитку мовлення. Затримка в розвитку мовлення... знаменує собою і затримку розвитку уяви. Дослідження вказують, що затримані в своєму мовленнєвому розвитку діти виявляються надзвичайно відсталими і в розвитку своєї уяви. Діти, мовленнєвий розвиток яких йде по викривленому шляху, виявляються у той же час дітьми з надзвичайною бідністю, убогістю, а іноді і позитивно рудиментарними формами уяви...» [2]

Аналіз загальної і спеціальної літератури свідчить про інтерес до розвитку уяви. Активно проводяться експерименти і дослідження спеціалістами різних галузей у різних напрямках, зокрема, у пізнавальній сфері (Л.А.Венгер, М.В.Вовчик-Блакитна, С.І.Волощук, О.М.Дяченко, В.В.Давидов, О.В.Запорожець, Г.С.Костюк, С.Є.Кулачківська, М.М.Поддьяков), в ігровій діяльності (Л.В.Артемова, Р.І.Жуковська, Д.Б.Ельконін, Р.А.Іванкова, Н.О.Короткова, О.М.Леонтьєв, Н.Я.Михайленко, В.О.Проскура), у формуванні творчості в різних видах художньої діяльності (С.В.Акішев, Е.В.Бєлкіна, Н.О.Ветлугіна, О.О.Дронова, Т.Г.Казакіна, М.І.Киященко, В.М.Кучерова, С.В.Ласунова, В.С.Мухіна, Т.Г.Постоян, М.М.Рибакіна, О.С.Ушакова, Л.І.Фесенко)).

Зокрема, О.Р.Лурія визначає розвинену уяву одним із показників готовності дитини до школи. У шкільний період уява, як і інші психічні процеси, набуває і закріплює свої довільні форми.

С.В.Дьякова та С.П.Кондрашов, спостерігаючи за дітьми, які мають ринолалію, в період раннього дошкільного віку відмітили поряд з істотним зниженням всіх видів порогової чутливості бідність уяви, що безпосередньо залежить від розвитку мовлення дитини.

О.М.Дяченко, доводить, що діти з нормальним мовленнєвим розвитком до шести років вміють без особливих труднощів відділяти образи від предметів та позначати їх відповідними словами. У дітей з дизартрією уява має уповільнений розвиток і у молодшому шкільному віці з репродуктивною перевагою може відповідати віку п'яти років.

Однак, незважаючи на значну кількість наукової літератури, присвяченої вивченню уяви, деякі аспекти даного питання залишаються мало розробленими. Зокрема, недостатньо дослідженим є взаємозв'язок розвитку мовлення і вербальної уяви.

Відомо, що уява дітей з мовленнєвими порушеннями формується за тими ж загальним законам психічного розвитку, що і в дітей з нормальним рівнем розвитку. Але оцінку її розвитку ускладнює стан мовлення і психічних процесів дітей даної категорії.

Для вивчення питання про взаємозв'язок мовлення і вербальної уяви була досліджена група дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. Дослідження проводилось на базі ДНЗ № 395 м.Києва для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Для співставлення результатів паралельно була обстежена контрольна група дітей того ж віку ДНЗ № 156 м.Києва, а також група дітей цього ж садочка, які мають незначні порушення вимови (заміни, змішування, спотворення різних груп звуків, де значне місце займають порушення трьох фонетичних груп звуків: [с, с', з, з', ц, ц'], [ш, ж, ч], [р, р', л, л']). У дослідженні брали участь 10 старших дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення, 10 старших дошкільників з незначними порушеннями вимови окремих звуків та 10 старших дошкільників з нормально розвиненим мовленням.

В основу дослідження був покладений метод експерименту. При створенні ряду завдань для експериментального дослідження використовувались розроблені в спеціальній психологічній літературі завдання та рекомендації, виконання яких передбачало наявність мовленнєвого супроводу.

Всі завдання пропонувались дітям у певній послідовності з урахуванням зростаючої складності. Аналіз результатів проводився на основі порівняння отриманих даних у групах дітей з тяжкими порушеннями мовлення, незначних порушень вимови і без мовленнєвих порушень.

Для визначення рівня уяви і одночасно мовленнєвих здібностей і словникового запасу ми використовували гру із звуками «Круги на воді» модифіковану із вправи Дж.Родарі, яка спрямована на з'ясування рівня розвитку творчої вербальної уяви та словарного запасу. Дітям пропонувалося за 1 хвилину дібрати якомога більше слів, які починаються звуками [с], [з]. Дані звуки були використані у зв'язку з тим, що порушення їх вимови найчастіше спостерігається у дітей з порушеннями мовлення. Рівень виконання завдання оцінювався за шкалою:

Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
8-10 слів	4-7 слів	0-3 слова

Діти з нормально розвиненим мовленням усі справилися із завданням. Найбільша кількість названих слів становила 11 слів, найменша – 2 слова. Деякі діти, які мали мовленнєві порушення, не змогли назвати слова, що починаються на запропонований звук. Зокрема, найбільша кількість слів, названих дітьми, які мають порушення вимови декількох звуків, становила 11 слів, а найбільша кількість слів, названих дітьми, які мають тяжкі порушення мовлення, становила 6 слів.

Таблиця 1.1

Показники виконання завдання «Круги на воді» (у %)

Кількість придуманих слів	Діти з N мовлення	Діти з порушеннями вимови декількох звуків	Діти з ЗНМ III рівня	Діти з N мовлення	Діти з порушеннями вимови декількох звуків	Діти з ЗНМ III рівня
Високий рівень	50 %	20 %	-	40 %	-	-
Середній рівень	20 %	50 %	20 %	40 %	50 %	20 %
Низький Рівень	30 %	30 %	80 %	20 %	50 %	80 %
	[с]			[з]		

Таблиця 1.2

Показники виконання завдання «Круги на воді» (за рівнями, у %)

Кількість придуманих слів	Діти з N мовлення	Діти з порушеннями вимови декількох звуків	Діти з ЗНМ III рівня
Високий рівень	45 %	10 %	-
Середній рівень	30 %	50 %	20 %
Низький рівень	25 %	40 %	80 %

Гра «Прикрась слово» передбачала утворення якомога більшої кількості прикметників, які характеризують уявлюваний предмет, названий словом упродовж однієї хвилини. Таким словом було вибрано слово «зайчик», оскільки воно близьке даній віковій групі дітей. Була передбачена допомога у вигляді малюнку із зображенням зайчика, яка пропонувалася у випадку, якщо дитина нездатна була описати уявлюваний об'єкт без наочного підкріплення. Рівень виконання завдання оцінювався за шкалою:

Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
8-10 слів	4-7 слів	0-3 слова

У ході виконання завдання діти з нормальним розвитком мовлення та діти, які мають порушення звуковимови справилися із завданням без допомоги, причому найбільша і найменша кількість названих слів становила 10 і 7 та 7 і 5 слів відповідно. Шестеро дітей із ЗНМ самостійно справилися із завданням, назвавши слова, кількість яких не перевищувала 4 слова, а чотирьом дітям була надана допомога, після чого діти змогли, орієнтуючись на малюнок, назвати одне або два слова, які характеризували зображення на малюнку.

Таблиця 2

Результати виконання завдання «Прикрась слово» (за рівнями, у %)

Кількість придуманих слів	Діти з N мовлення	Діти з порушеннями вимови декількох звуків	Діти з ЗНМ III рівня
Високий рівень	80 %	-	-
Середній рівень	20 %	100 %	30 %
Низький рівень	-	-	70 %

Гра-завдання «Телефон» допомагала визначити якість зв'язного мовлення, яке спонукається запропонованою вигаданою ситуацією продуманість висловлювання, легкість вступу в уявну розмову. Дитині пропонувалося зателефонувати комусь із рідних чи друзів і поговорити з ним.

Оцінювання проводилося за трьома рівнями. Високий вимагав легкість вступу в уявну розмову без додаткової інструкції та запитань, самостійне ведення уявного діалогу без пауз, відповідність висловлювань до ситуації. Середній рівень передбачав надання додаткової інструкції і навідних запитань типу «Подзвони мамі або тату», «Що ти запитаєш?», «Про що ти розкажеш?». Низький рівень відповідав виконанню завдання лише за умови, якщо дослідник вступав в діалог у ролі мамі або тата.

Діти із нормальним розвитком мовлення справилися із завданням, самостійно – 4 дитини, з додатковою інструкцією та спонукальними запитаннями – 6 дітей. Серед дітей із порушеннями звуковимови 2 дітей виконали завдання самостійно, 6 дітей потребували допомоги у вигляді пояснення, спонукальних запитань, додаткової інструкції, 2 дітей справилися із завданням лише коли дослідник виконував у діалозі роль мамі або тата. Серед дітей із ЗНМ III рівня лише 2 дитини змогли самостійно справитись із завданням, 4 дитини потребували допомоги, 2 дитини брали участь у діалозі, якщо дослідник вступав в діалог у ролі мамі або тата. Двоє дітей із ЗНМ відмовилися від виконання завдання, мотивуючи це тим, що не знають, про що саме говорити і як відповідати на запитання. Ми віднесли їхні результати до низького рівня виконання завдання.

Таблиця 3

Результати виконання завдання «Телефон» (за рівнями, у %)

Якість виконання завдання	Діти з N мовлення	Діти з порушеннями вимови декількох звуків	Діти з ЗНМ III рівня
Високий рівень	40 %	20 %	20 %
Середній рівень	60 %	60 %	40 %
Низький рівень	-	20 %	40 %

Завдання «Придумай розповідь» подавалось як найскладніше. Воно полягало у складанні зв'язної розповіді про хлопчика (для хлопчиків) та дівчинку (для дівчаток). Разом з інструкцією дітям пропонувалося зображення хлопчика або дівчинки у нейтральній позі. Також була передбачена допомога у вигляді ілюстрації лісу, яка подавалася у випадку, коли дитина була не в змозі скласти розповідь без внесення запропонованого

сюжету.

При оцінці результатів орієнтувалися на оригінальність та самостійність розповіді, її зв'язність, враховувалася наповнюваність речень та наявність додаткових членів речення. Високий рівень забезпечувався самостійним складанням оригінальної зв'язної розповіді з вживанням повних поширених речень без додаткового використання ілюстрації. Допускалася мінімальна допомога у вигляді спонукаючих до використання уяви запитань типу «Що було далі?», «А що ще відбулося?» і т.п. Середній рівень вимагав самостійного складання зв'язної розповіді з переважним вживанням повних поширених речень з використанням ілюстрації лісу та уточнюючих запитань, які спрямовували хід розповіді. Низький рівень передбачав безініціативність у виконанні завдання, використання ілюстрації та відповіді за нею на запитання дослідника непоширеними реченнями, одним-двома словами.

Діти із нормальним розвитком мовлення виконали завдання без допомоги (4 дитини) та з використанням ілюстрації та допоміжних запитань (6 дітей), відповідно отримавши високий і середній рівень виконання завдання. Серед дітей із порушеннями звуковимови за результатами виконання завдання 4 дітей отримали високий рівень, і по три дитини мають середній та низький рівні виконання завдання. Серед дітей із ЗНМ III рівня лише 1 дитина виконала завдання на високому рівні, 2 дитини потребували значної допомоги у виконанні завдання, і 7 дітей були безініціативними, не могли самостійно скласти розповідь, відповідали на запитання одним-двома словами, запитання типу «Що було далі?», «А що ще відбулося?» ігнорували або говорили, що вони не знають. Відповідно, їх відповіді були оцінені як низький рівень виконання завдання.

Таблиця 4

Результати виконання завдання «Склади розповідь» (за рівнями, у %)

Якість виконання завдання	Діти з N мовлення	Діти з порушеннями вимови декількох звуків	Діти з ЗНМ III рівня
Високий рівень	40 %	40 %	10 %
Середній рівень	60 %	30 %	20 %
Низький рівень	-	30 %	70 %

У результаті проведеного дослідження з'ясувалося, що діти із ЗНМ у середньому відстають від дітей з нормальним мовленнєвим розвитком за рівнем розвитку вербальної уяви. У той же час, за окремими показниками результативність виконання запропонованих завдань дітьми із ЗНМ може співпадати з аналогічними даними у дітей з незначними мовленнєвими порушеннями та у дітей без мовленнєвих порушень.

Результати дослідження показали, що більшість обстежених дітей виявились здатними до прийняття допомоги ззовні і логічного переносу навичок на виконання аналогічних завдань. Хоча, на відміну від дітей з нормальним розвитком мовлення, дітям з ЗНМ у середньому знадобилась більша кількість «підказок» при виконанні завдання, а способи дій їх у деякій мірі виявились недосконалими.

Уява у дітей із ЗНМ оцінювалася за параметрами швидкості, гнучкості і оригінальності з визначенням рівня розвитку (високий, середній, низький). Дослідження показало, що зазначені параметри значно нижчі, ніж у дітей із нормальним мовленнєвим розвитком. Це можна пояснити бідним словниковим запасом, недостатньою сформованістю граматичної сторони мовлення, порушеннями зв'язного мовлення, виснажливістю уваги, що у деякій мірі знижує і показники швидкості і гнучкості при виконанні завдань.

Ще в дослідженнях В.П.Глухова було показано, що діти з порушеннями мовленнєвого розвитку за рівнем продуктивної діяльності уяви відстають від однолітків, що розвиваються нормально. У цілому, для дітей з мовленнєвим недорозвиненням характерні: недостатня рухливість, інертність, затримання на окремих видах діяльності, швидка виснажливість процесів уяви, використання штамів і одноманітність, їм потрібно значно більше часу для включення в роботу, у її процесі відзначається значне збільшення тривалості пауз, спостерігається виснаження діяльності. Так, кількість образів, які виникають у процесі гри чи при виконанні навчальних завдань, у дітей із ЗНМ виявляється меншою, ніж у дітей, що розвиваються нормально. Відзначається також більш низький рівень просторового оперування образами.

Відповіді дітей з недорозвиненням мовлення, як правило, односкладові і зводяться до простого називання зображених предметів або носять форму короткого речення. Наявне у дітей мовленнєве недорозвинення (бідний словник, не сформованість фразового мовлення, численні аграматизми та ін.) у сполученні з відставанням у розвитку творчої уяви створює серйозні перешкоди для словесної творчості дітей.

Таким чином, за результатами даного дослідження встановлено, що діти старшого дошкільного віку з

ЗНМ III рівня мають нижчий рівень розвитку вербальної уяви, ніж діти з незначними порушеннями мовлення, і, тим більше, ніж діти без мовленнєвих порушень.

Таблиця 5

Загальні результати дослідження рівня розвитку вербальної уяви (за рівнями, у %)

Рівень розвитку вербальної уяви	Діти з N мовлення	Діти з порушеннями вимови декількох звуків	Діти з ЗНМ III рівня
Високий рівень	51,25 %	17,5 %	7,5 %
Середній рівень	42,5 %	60 %	27,5 %
Низький рівень	6,25 %	22,5 %	65 %

Розроблення методичних рекомендацій щодо розвитку вербальної уяви у дітей старшого дошкільного віку є завданням нашого подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боровик О.Н. Развиваем воображение // Дошкольное образование. – 2001. – № 1 – С.14
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: психолог. очерк. – М.: Просвещение. – 1991. – 94 с.
3. Дяченко О.М. Развитие воображения дошкольника. – М.: Владос. – 1996, 126 с.
4. Калягин В.А. Логопсихология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А.Калягин, Т.С.Овчинникова. — М.: Академия. – 2006. – 320 с.
5. Палагина Н.Н. Диагностика уровня развития воображения детей раннего возраста // Вопросы психологии. – 1994. – № 5. – С. 12–20.
6. Семенюк Л.М. Хрестоматия по возрастной психологии: учебное пособие для студентов/Под ред. Д.И. Фельдштейна: издание 2-е, дополненное. - Москва: Институт практической психологии, 1996. - 304 с.
7. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За редакцією академіка В.І.Бондаря. - Луганськ: Альма-матер, 2003. - 436 с.

УДК 376: 37.011.3-051

**МОЖЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ У ПІДВИЩЕННІ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ВЧИТЕЛЯ-ДЕФЕКТОЛОГА**

Басалюк Н.М.

Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми науково-методичної роботи вчителів-дефектологів в умовах спеціальної школи; сформульовано її мету і завдання.

В статье осуществлен теоретический анализ проблемы научно-методической работы учителей-дефектологов в условиях специальной школы; сформулированы ее цель и задачи.

In the article the theoretical analysis of problem is carried out scientifically methodical works of vchiteliv-defektologiv in the conditions of the special school; its purpose and task is formulated.

Ключові слова: науково-методична робота, методичне об'єднання, вчитель-дефектолог, підвищення фахової компетентності.

Ключевые слова: научно-методическая работа, методическое объединение, учитель-дефектолог, повышение профессиональной компетентности.

Key words: scientific and methodical work, methodological associations, teacher-defectolog, increasing professional competence.

Інтенсивне реформування освіти в Україні вимагає цілеспрямованих наполегливих пошуків шляхів